نگاه درون

«داعش»، «کوبانی» اردوغان و اقلیم کردستان

اردشیر زارعی قنواتی

● شرم جهانی در شـهر «کوبانی» در حالی خود را به رخ می‌کشـد که تروریسـت‌های داعش در زیر گوش جامعه جهانـی و ائتلاف بـه اصطلاح ضدتروریسـتی به رهبری آمریکا در آسـتانه تسـخیر ایـن دژ مقاومت قـرار دارند. دختران و پسران مسلح کرد در کمیته‌های دفاع خلقی، با کمترین امکانات چندین‌ماه است که دست به یک مقاومت همه‌جانبه تا پای جان در این شهر زده‌اند و شرافت خود را در مقابل مهاجمان متوهش داعشی همچنان حفظ کرده‌اند. گفته می‌شـود چنانچه به فوریت، کمک‌های تسلیحاتی و نظامی به این شهر نرسد سقوط کوبانی اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. کوبانی بدون شک تاوان استقلال، عدم دریوزگی، عدم انطباق منافع در چینش‌های ژئوپلتیک منطقه و ادعاهای دروغین مبارزه با تروریسم بنیادگرای داعشی را می‌پردازد. هر چند که در طی سـال‌های اخیر اعراب خلیج‌فارس و تا حدود زیادی ائتلاف غربی ضد «بشار اسد» بستر این آنارشی واپسگرایانه را فراهم کرده‌اند اما هم‌اکنون ترکیه در کانون تحولات این منطقه قرار داشته و به نظر می‌رسد که متهم اصلی برای فاجعه‌ای که قرار اسـت در کوبانی اتفاق بیفتد را باید در آنـکارا و دولت به رهبری «رجب طیب اردوغان» جسـت. شاید پر بیراه نباشد اگر گفته شود ترکیه مسبب اصلی سـقوط کوبانی و فجایع کنونی و آتی در این منطقه خواهد بود. هیچ بهانه‌ای از جمله حساسیت امنیتی ترکیه به‌واسطه مرز ۱۲۰۰کیلومتری این کشور با عراق و سوریه، احتمـال قدرت‌گرفتن حزب مخالف کارگران کردسـتان ترکیه («پ‌ک‌ک») و عدم پذیرش شروط ترکیه برای مبارزه همزمان با داعـش و دولت اسـد، نمی‌تواند توجیه‌کننده سیاست فرصت‌طلبانه و غیرمسوولانه دولت آنکارا در قبال سقوط کوبانی تلقی شود. امروز دیگر پاسخ به این معما که چرا در شـرایطی که بیش از ۴۰کشور قدرتمند با دستان باز در ائتلاف ضداعش گـرد هم آمده‌اند و با فراغ بال هر کجای خاک سوریه را که بخواهند بمباران می‌کنند، آنان از سرکوب داعش در اطراف کوبانی عاجز بوده و تروریست‌های داعش به راحتی به پیشـروی‌های خود به مرکز این شهر ادامه می‌دهند، چندان سخت نیست. یکی از بهانه‌هایی که همیشـه از طرف واشنگتن و بروکسل برای عدم موفقیت در سـرکوب داعش مطرح می‌شـود، آن است که بمباران هوایی بدون نیروهای عملیاتی در میدان نبرد عامل اصلی این موضوع اسـت. اما در کوبانی به استناد تمامی شواهد و گزارشـات مسـتند، هزاران مبارز و فدایی کرد در میدان جنگ حضور دارند که تا پای جان ایستادگی کرده و مصمم بـه مبارزه تا آخرین نفس خواهند بود. آیا واقعا بزرگ‌ترین ارتش‌های جهان و تکنولوژی نظامی آنان که حداقل قدرت برتر خود را در جنگ‌های بالکان به‌خوبی نشان دادند، امروز توان شکستن محاصره کوبانی را ندارند. تاکنون حتی یک گزارش در مورد ارسـال تجهیزات حتی سلاح‌های سبک به مبارزان کوبانی وجود نداشـته و حتی به گفته بسیاری از فرماندهان مدافع کوبانی و گزارشگران تلویزیونی حاضر در مرز ترکیه که با چشمان غیرمسلح نیز تحرکات نظامی داعش را مشـاهده می‌کنند، بمباران مواضع داعش توسط هواپیماهای ائتلاف بیشتر سمبولیک و نمایشی بوده است. تصویب لایحه دولت اردوغان برای دخالت نظامی در سوریه و عـراق در پارلمان ترکیـه، حداقل مجوز حمله به داعش را به ارتش تا دندان مسـلح ترکیـه می‌دهد اما اردوغان به عینـه هیچ مشـکلی با داعش و سـقوط کوبانـی ندارد و تنها مترصـد دنبال‌کردن اهـداف ماجراجویانه خود برای ایجاد منطقه حائل در خاک سـوریه، منطقه پرواز ممنوع، سـقوط اسـد، دنبال‌کردن مبارزه با «پ‌ک‌ک» و مهم‌تر از همه ازمیان‌برداشـتن «کانتون»های خودگردانی کردها در خاک سوریه اسـت. تجارب قبلی حملات ارتش ترکیه به عمق خاک عراق برای سرکوب «پ‌ک‌ک» به‌خوبی نشان می‌دهد که آنکارا واهمه چندانی نسبت به حساسیت‌های امنیتـی مرزهای خود نـدارد و در این مـورد تنها هراس ترکیه برهم‌خوردن اتحاد خویش با داعش است که دستان آنان را برای اقدام مسـوولانه بسته اسـت. سقوط کوبانی نشان‌دهنده سقوط ادعاهای واهی مبارزه با داعش و سقوط ارزش‌های انسانی برای جلوگیری از فاجعه انسانی به دست تروریست‌های بنیادگرای داعش خواهد بود. حتی این بهانه که برخورد قاطع با هجوم داعش موجب حساسیت اعراب سـنی ساکن در مناطق تحت تصرف این گروه خواهد شد نیز در مـورد کوبانی صدق نمی‌کند، چراکه توده‌های کرد منطقه و شـهر کوبانی در این خصوص در سرکوب داعش با ائتلاف در یک انطباق منافع قرار دارند. جلوگیری پلیس و ارتش ترکیـه از ورود داوطلبان کرد و چپگرایان ترک به کوبانی برای جلوگیری از سـقوط این شهر به‌خوبی نشان می‌دهد که نمایش صف تانک‌ها و آماده‌باش ارتش ترکیه بیش از آنچه اقدامی پیشـگیرانه علیه داعش باشـد، یک آمادگی برای بعد از بروز فاجعه و رقم‌زدن معادلات جدیدی به‌نفع سیاست‌های ماجراجویانه اردوغان خواهد بود. ترکیه اردوغان دارد با ارزش‌های انسانی به‌نفع منویات ماجراجویانه در عرصه سیاست خارجی بازی می‌کند که حداقل در مورد طـرح صلح با کردهای ترکیه می‌تواند هزینه‌های زیادی را در عرصه سیاست داخلی این کشور به دولت حزب عدالت و توسعه تحمیل کند. بی‌تفاوتی اقلیم خودمختار کردستان عراق و به‌خصوص ناسیونالیسم کردی از نوع فئودالیته امثال «مسعود بارزانی» نیز از این اتهام بی‌تعهدی و عدم پذیرش مسـوولیت در قبال کوبانی برکنـار نخواهد ماند چراکه به نظر می‌رسد وی رقابت با کاریزمای «عبدالله اوجالان» را بر نجات مـردم کوبانی ارجح‌تر می‌داند. تاریخ، چرتکه‌اندازان، وجدان‌دردگرفتـگان دروغین، معامله‌گران پشـت‌پرده با داعش و مدعیان سفسطه‌باز دموکراسی را در فردای سقوط کوبانی و بروز فاجعه انسـانی نخواهد بخشید و امروز دقیقا همان نقطه عطف تاریخ است که عیار تعهد به حقوق بشر، صلح، مبارزه با تروریسم و تعاملات منطقه برای حفظ ثبات و امنیت خاورمیانه مشخص خواهد شد.

اعتراض جهانی علیه «داعش» و ترکیه افزایش یافت

نبرد تن‌به‌تن در خیابان‌های «کوبانی»

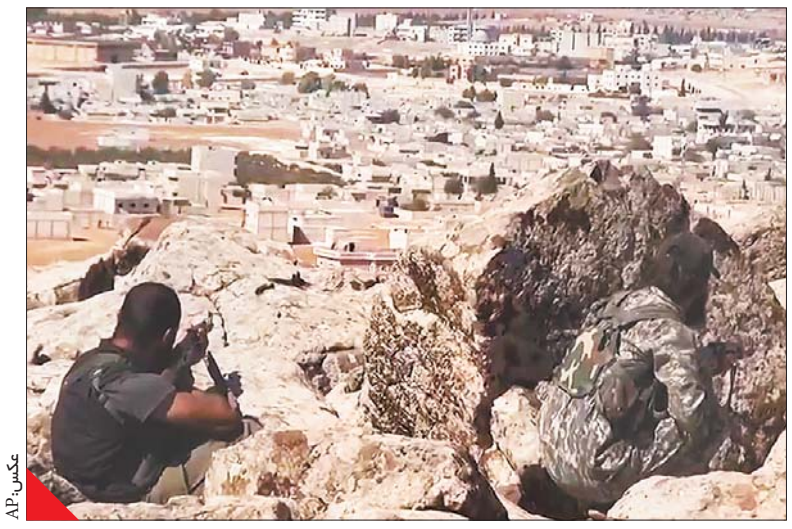
عکس: AP

«کوبانی» از همه‌سو زیر آتش توپخانه‌های داعش است. نبرد قهرمانانه کُردها، داعش را از شرق «کوبانی» عقب رانده است اما سروکله نیروهای داعش این‌بار از غرب و جنوب این شهر پیدا شده است. اوضاع شهر هر لحظه در حال وخیم‌ترشدن است و از همین‌رو، نیروهای مسـلح کرد شهر را از غیرنظامیان خالی کرده‌اند. مقاومت نیروهای یگان‌های مدافع خلق علیه تبهکاران داعش در محلات شرقی «کوبانی» به صورت تن‌به‌تن و با سلاح فـردی ادامه دارد. کردها بارها اعلام کرده‌اند که با سـلاح‌های سـبک یارای مقابله با تجهیزات عموما آمریکایی داعشی‌ها را ندارند، اما همه کشورهایی که بدون اماواگر برای مخالفان سوری بشـار اسد سلاح می‌فرسـتادند و ذره‌ای به عاقبت افتادن این تجهیزات به دست گروه‌های تروریستی فکر نمی‌کردند، امروز تنها به پروازهای کم‌حاصل جنگنده‌هایشـان اکتفا می‌کنند؛ حملاتـی که مانع دفع تهدیـد داعش برای «کوبانی» نشـده است. آنطور که یک عضو ارشد داعش به سی‌ان‌ان گفته است، نیروهای داعش پس از پرواز پهپادهای آمریکایی برای تعیین موقعیـت و مواضع داعش، موقعیت خود را تغییر می‌دهند. به گفته این عضو داعش، آنها پناهگاه‌های یدک و پشتیبانی ایجاد کرده و به محض شـنیدن صـدای هواپیماها موقعیت خود را تغییر می‌دهند و به همین دلیل بمباران‌ها تاکنون نتوانسـته تاثیری بر توانایی آنها بگذارد. فرماندهان یگان‌های مدافع خلق «کوبانـی» ((YPG) یکصدا می‌گویند که تنها راه جلوگیری از سـقوط این شهر ارسال تسلیحات به مدافعان است و بی‌شک در صورت عدم ارسـال کمک‌های نظامی شهر از سوی داعش اشغال شده و فاجعه‌ای انسانی رخ می‌دهد. در همین حال صالح مسلم، رهبر «حزب اتحادیه دموکراتیک» کرد سوریه (PYD) که مبارزان آن صف محکمی در دفاع از شـهر «کوبانی» ایجاد کرده‌اند، اظهار کـرد که چرا ائتلاف جهانی، ترکیه و نیروهای پیشـمرگه عراق به نیروهای مردمی سـلاح نمی‌فرستند و از آنان حمایت نمی‌کنند. صالح مسلم در کنفرانسی مطبوعاتی در پاریس بعد از بازگشتش از ترکیه با بیان کافی‌نبودن حملات ائتلاف اعلام کرد که دستیابی به سلاح‌های ضدتانک و زرهی می‌تواند نیروهای مردمی «کوبانی» را از حملات هوایی ائتلاف بین‌المللـی بی‌نیاز کند. او از جزییات مذاکرات خود با مقامات ترکیه در اسـتانبول پرده برداشـت و آنچه رسانه‌ها درباره سه شـرط این کشـور مطرح کرده‌اند را رد کرد که شـامل توقف همکاری کردها با نظام سوریه، پایان‌دادن به حکومت خودگردان در مناطق کردنشـین و ممانعت از خطر تهدیدات مرزی برای ترکیه اسـت. صالح مسـلم اعلام کرد که خواهان همکاری و دریافت کمک‌های ترکیه است اما تاکنون وعده‌هایی که برای کمک به مردم کرد سوریه داده شده بود محقق نشده است. در حالی که وضعیت «کوبانی» هرروز بغرنج‌تر می‌شود، دولتمردان ترکیه همچنان برای مبارزه با داعش شرط‌وشروط می‌گذارند. داوودداوغلو، نخست‌وزیر ترکیه در مصاحبه با «سی‌ان‌ان» تاکید کرد، در صورتی که اسـتراتژی آمریکا شامل تعقیب بشار اسد باشـد، می‌توان از نیروهای زمینی در سـوریه اسـتفاده کرد. داوودداوغلو همچنین عنوان کرد که ترکیه تنها در شرایطی به ائتلاف ضدداعش می‌پیوندد که منطقه پروازممنوع و پناهگاه امن در داخل سوریه ایجاد شود. نخست‌وزیر ترکیه همچنین مدعی شـد که باقی‌ماندن اسـد در قدرت تنها به رشد داعش کمک می‌کند. اردوغان، رییس‌جمهوری ترکیه نیز با تاکید بر اینکه شهر کوبانی در آستانه سقوط به دست داعش است، گفت که باید در طول مرزهای سوریه منطقه پرواز ممنوع ایجاد شود و همچنین به مخالفان میانه‌رو سوری آموزش داده شود.

ادعای مبارزه با داعش در حالی مطرح می‌شود که روزنامه «طرف» ترکیه اخیرا نوشـت ۱۸۰نفر از اعضای گروه تکفیری داعش که در حملات آمریکا در آگوست گذشته مجروح شده بودند با ۴۹ دیپلمات ترک معاوضه شـدند. ترکیه در بیسـتم سـپتامبر گذشـته موفق شـد دیپلمات‌های ربوده‌شده خود را آزاد کنـد. اردوغـان در این زمینه با تاکیـد بر اینکه دولت ترکیه هیچ مبلغی در قبال آزادی گروگان‌های خود به داعش پرداخت نکرده، اعتراف کرد که دولت این کشـور برای آزادی گروگان‌ها با داعش مذاکراتی انجام داده اسـت. رییس‌جمهور ترکیه در موضع‌گیری دیگری، با اشاره به اینکه «حملات هوایی برای شکسـت «داعش» کافی نیست»، نسـبت به سقوط این شـهر مرزی هشدار داد. وی این سـخنان را دیروز در اردوگاه پناهجویان سوری در استان غازی عینتاب بیان کرد. اردوغان افزود: «باید با آنهایی که در حال جنگ زمینی با داعش هستند، همکاری شـود.» ترکیه چنـد روز پیش گفته بـود که اجازه نمی‌دهد «کوبانی» به دست پیکارجویان داعش بیفتد.

همزمان، بی‌تحرکی ترکیه به اعتراض شهروندان کرد این کشور منجر شد. به گزارش رسانه‌های ترکیه، پلیس در استانبول و دست‌کم شش‌شـهر دیگر این کشور با صدها کرد معترض به تحولات جاری در «کوبانی» درگیر شـد. تظاهرکنندگان به پیشروی‌های گروه تروریستی داعش در شهر اعتراض دارند و دولت ترکیه را نیز در تحولات «کوبانی» متهم به کارشکنی به نفع داعش می‌کنند. پلیس ترکیه از گاز اشک‌آور و آب پرفشار برای متفرق‌کردن تظاهرات در استانبول و تظاهرات مشابه در شهرهای عمدتا کردنشین از قبیل دیاربکر، باتمان، وان، شرناک، شانلی‌اورفا و هکاری استفاده کرد. همچنین ده‌هانفر از کردهای ساکن هلند در اعتراض به اقدامات گروه داعش در حمله به شهر کردنشین «کوبانی» در سوریه، به ساختمان پارلمان محلی در لاهه یورش بردند. کردهای سـاکن هلند با حضور در لابی این مجلس، خواستار اقدامات بیشتر برای مبارزه با گروه تروریستی داعش شدند. معترضان که با واکنش نهادهای امنیتی روبه‌رو شدند در حرکتی صلح‌طلبانه در لابی و سالن اصلی ساختمان پارلمان ملی هلند نشستند. فعالان کرد همچنین در اعتراض به اقدامات بی‌نتیجه انگلیس در برابر حملات داعش به شهرهای کردنشـین، ایسـتگاه تیوب (Tube) در مرکز لندن را اشغال کردند. معترضان، این ایستگاه را به‌طور موقت بستند و مانع از کار مراکز چک بلیت در ورودی ایستگاه شدند. همچنین ده‌ها کرد عصر دوشنبه در فرودگاه شارل دوگل در نزدیکی پاریس در راستای اعلام همبستگی با کردهای سوریه و در محکومیت رفتن تندروهای فرانسوی به سوریه، تظاهرات کردند.

تحریم‌انتخابات

سـعد حریری، نخست‌وزیر پیشین لبنان تاکید کرد که اگر رییس‌جمهور لبنان انتخاب نشود، جریان متبوعش در انتخابات پارلمانی شـرکت نخواهد کرد. او ادامه داد که در مرحله نخست باید رییس‌جمهور و سپس پارلمان انتخاب شود، در غیر این صورت انتخابات پارلمانی بدون مشارکت جریان المستقبل برگزار خواهد شد. (لبنان ۲۴)

افزایش یا کاهش تحریم‌های مسکو

فدریکا موگرینی، مسـوول سیاسـت خارجی جدید اتحادیه اروپا گفت: در صورت بهبود شـرایط اوکراین، می‌توان تحریم‌های روسـیه را کاهش و یا در صورت بدترشـدن شرایط، افزایش داد. او گفت: باید از اقتصاد اوکراین که در آستانه زمستان در وضعیت بحرانی به‌سر می‌برد، حمایت کنیم. (ایتارتاس)

فرصت از دست‌رفته

میخائیل خودورکوفسـکی، غول نفتی سـابق روسیه می‌گویـد تصور اینکـه «ولادیمیر پوتیـن»، به‌صورت صلح‌آمیز قدرت را واگذار کند، بسیار بعید است. او که در تبعید خودخواسته به سر می‌برد، می‌گوید که روسیه به بحران اقتصادی نزدیک می‌شـود که مشابه روندی است که به سقوط تزار انجامید. (آسوشیتدپرس)

گزارش

۳ هزار زندانی سیاسی در میانمار عفو شدند

● نشست سـران منطقه‌ای در میانمار، دولت رانگون را بر آن داشـت تا یک‌گام دیگر به‌سـوی مرحله سوم اصلاحات بردارد. آسوشیتدپرس خبر داد، کمیته امنیت زندانیان سیاسـی میانمار اعلام کـرد این عفو عمومی بخشی از آزادی حدود سـه هزار مجرم جرایم کوچک است. اما روزنامه «میانمار تایمز» نوشت: ۱۳نفر از زندانیان عفوشده جرم‌های سیاسی داشته‌اند و دست‌کم هشت‌نفر افسران اطلاعاتی پیشین بودند. حداقل یک عضو سابق و ارشد اطلاعات نظامی دولت «تین‌سین»، رییس‌جمهور میانمار که به بیش از صدسال زندان محکوم شده بود و حدود یک‌دهه در زندان به‌سـر برده است، به همراه این زندانیان آزاد شده است. «یویی‌اچهتوت» وزیر اطلاعات و سـخنگوی ریاست‌جمهوری میانمار نیز گفت ۵۸نفر از زندانیان آزادشـده خارجی بوده‌اند. با درنظرگرفته‌شدن ایـن آزادی‌ها به گفته منابع مطلـع منطقه، همچنان ۷۵زندانی سیاسـی در بازداشت دولت میانمار هستند. کارشناسان منطقه معتقدند این عفو پیش از برگزاری نشست رهبران آسـیا و اقیانوس آرام در میانمار در ماه آینده میلادی نشـان می‌دهد دولـت میانمار به دنبال خروج از فشـارهای سیاسی است که به این کشور وارد می‌شود. تین‌سین از زمانی که به قدرت رسیده گام‌هایی در راه اصلاحات سیاسـی و اقتصادی برداشته و حدود یک هزار زندانی سیاسـی را آزاد و «آنگ‌سان‌سـوچی» رهبـر دموکراسـی‌خواه این کشـور را از حصر خانگی خارج کرده اسـت. به گفته تحلیلگران، تین‌سـین که به‌دنبال جلـب حمایت غرب و حذف تحریم‌هاسـت، متعهد شـده برای افزایش آزادی‌های سیاسی و مدنی، همـه فعالان بازداشت‌شـده را آزاد کنـد. دولت جدید میانمار که مدعی اسـت شـبیه دولت‌های غیرنظامی عمـل می‌کند سـال ۲۰۱۱ قدرت را در دسـت گرفت و برگزاری تظاهرات مسـالمت‌آمیز را به‌شـرط دریافت مجوزهای لازم مجاز دانسـت. نظامیان حدود ۵۰سال در این کشور جنوب‌شرق آسـیا خودسرانه مخالفان را به زندان می‌انداختند در حالی که وجود هرگونه زندانی سیاسـی را رد می‌کردند اما پس از کودتای سال ۱۹۶۲ توسـط ژنـرال «ن وین» که منجر به سـرنگونی دولت غیرنظامی نخسـت‌وزیر «او نو» شد، حاکمیت را در این کشور به دست گرفتند. از آن زمان رهبری میانمار تحت کنترل رهبر نظامی درآمد. این شـرایط تا سـال ۲۰۱۱ ادامه داشت، زمانی که شورای نظامی به‌دنبال انتخابات سال ۲۰۱۰ منحل و مراسـم تحلیف ریاست‌جمهوری دولت غیرنظامی برگزار شد.

درباره دین و سیاست

الشروق

فهمی هویدی . ترجمه: محمدعلی عسگری

این یک‌تصادف تقریبا جالب توجه باید باشد که در شـرایطی، مثلا در مصر و سایر کشورهای عربی فریاد منتقدان بلند است که باید دین را از سیاست جدا کرد و نگذاشت در امور سیاسی و اجتماعی دخالت کندو یک نظرسنجی در آمریکا نشان می‌دهد نسبت کسانی که خواستار دخالت کلیسا در امور مختلف زندگی روزمره هسـتند، رو به افزایش است. سخن گروه نخست تازه نیسـت و هرچند وقت یک‌بار مطرح می‌شود و به‌نظر می‌رسد جدلی اسـت پیرامون رابطه دین و دولت که سال‌هاسـت در جهان عرب و اسـلامی توقف نداشته است؛ اما نتایج نظرسنجی آمریکا نیازمند تامل بیشتری است.

این نظرسـنجی در ماه‌سـپتامبر گذشـته توسط موسسه معتبر و پژوهشی «پیو» که برای خودش آوازه‌ای جهانی در محافل علمی دارد، تهیه شـده است. طبق این نظرسنجی، ۴۹درصد از آمریکایی‌ها طرفدار دخالت کلیسا یا مراجع دینی مختلف در امور سیاسی هستند. ایـن میزان در نظرسـنجی قبلی که این موسسـه در سـال ۲۰۱۰ تهیه کرد، حدود ۴۳درصد بود و برعکس ۴۸درصـد از آمریکایی‌ها بر این باور بودند که مقامات معنوی نباید در امور اساسی دخالت کنند. معنای این نظرسـنجی حاکی از آن اسـت که میـزان طرفداران دخالت دین در سیاسـت رو بـه افزایش بوده و می‌رود تا شکافی در جامعه آمریکا پیرامون این مساله به‌وجود آورد.

در تحلیل نتایج این نظرسـنجی، پژوهشـگران بر این باورند که رشـد دعوت‌کنندگان به دخالت دین در سیاسـت باید مرتبط با رشد چشمگیر آمریکایی‌های محافظـه‌کار یا طرفـدار حـزب جمهورخواه باشـد. ایـن نظرسـنجی همچنین نشـان می‌دهـد میزان جمهوری‌خواهانـی که طرفدار افزایش دخالت دین در سیاست هستند، طی ماه‌سپتامبر گذشته به ۵۹درصد رسـیده اسـت حال آنکه همین میزان در سال ۲۰۱۰ حدود ۴۸درصد بـود. در این میان موضع دموکرات‌ها درباره این موضوع بین نظرسـنجی‌های سال ۲۰۱۰ و ۲۰۱۴ هیچ تفاوتی نداشته است.

این نظرسنجی همچنین نشان می‌دهد سه‌چهارم جمهوری‌خواهان و نصف دموکرات‌ها اعتقاد دارند مهم اسـت که اعضای کنگره دارای اعتقادات راسـخ دینی باشـند. یکی دیگر از نتایج معنادار در این نظرسنجی آن است که ۶۳درصد از آمریکایی‌ها با این امر مخالف هستند که مقامات رسمی کلیسا در انتخابات خواستار رای‌دادن بـه نامزدهای معینی باشـند. این میزان در سال ۲۰۱۰ حدود ۷۰درصد بود که بازهم میزان بالایی را نشـان می‌دهد. حدود ۷۲درصد از پرسش شوندگان آمریکایی در سال ۲۰۱۰ این مساله را تایید کرده بودند که نقش دین در جامعه آمریکا رو به کاهش بوده و از این بابت ابرازتاسف کرده بودند. من با کسانی که می‌گویند بین دو دین اسلام و مسیحیت تفاوت‌هایی به‌خصوص در بخش مربوط به معاملات وجود دارد، هیچ اختلافی ندارم. مسـاله‌ای که در این نظرسـنجی برای من مهم اسـت، یکی اینکه نتایج یادشده تقریبا تفکر دورکردن دین از حوزه عمومی را رد می‌کند زیرا به جهت عملی، ایـن امر، غیرممکن بـوده و در هرکشـوری دینداران مرجعیت‌های اخلاقی و دینی خود را داشـته و از آنان الهام‌می‌گیرند.

مسـاله دوم کسـانی که این نظرسـنجی را انجام داده‌اند، با دین بـه عنوان یک واقعیت اجتماعی که از آن گریزی نیست، برخورد کرده‌اند؛ واقعیتی که باید آن را به‌رسمیت‌شناخت و نه به‌عنوان یک ضرورت ایمانی بلکه به‌عنـوان یک ضرورت اجتماعی باید با آن تعامل داشت. ما می‌دانیم آمریکایی‌ها تجارب اروپایی‌ها و آن عقده‌های تاریخی گذشته را ندارند که آنان را از سلطه نهادهای دینی و نمادهای آن بر جامعه متنفر کرده بود.

در این‌باره البته من می‌خواهم به دونکته دیگر اشاره کنم؛ یکی اینکه دین یک‌انرژی قوی معنوی به انسان می‌دهد و از این انرژی می‌توان در راه پیشرفت و ترقی اسـتفاده کرد کمااینکه می‌تواند در جهت ضد آنها نیز به‌کار رود. مشـکلی که به‌نحوه اسـتفاده منفی از این انرژی مربوط می‌شود به طرفی بستگی دارد که از آن بد استفاده می‌کند نه به آموزه‌های یک دین.

استفاده مثبت از دین در تجربه الهیات آزادیبخش آمریکای‌لاتین یا جنبش‌های اسلامی و جهادی که در برابر استعمارگران ایستادند، قابل مشاهده است. (برای مثال «جمعیت علما»ی الجزایر یا «سنوسی»ها در لیبی و «مهدیه» در سودان).

نکته دومی کـه ارتباط تنگاتنگی با نکته اول دارد، بـه طور خلاصه این اسـت که محیط نقش مهمی در برداشـت‌های یک جامعـه از دیـن دارد. محیطی که سیاسـت با دین ارتباط پیدا می‌کند، هرجا به‌گونه‌ای است و این محیط‌ها همه با هم اختلاف دارند.

بـرای مثـال جامعـه‌ای که در سـایه یـک نظام دموکراتیک و آزاد زندگی می‌کند، ارزش‌های شهروندی و مدارا و برابری در آنجا گسترش بیشتری پیدا می‌کند. در یک جامعه دموکراتیک از دین بهترین برداشـت‌ها صورت می‌گیرد زیرا محیط چنین اقتضا می‌کند یا به آنها روی خوش نشان می‌دهد.

و آخریـن نکته اینکه مدافعان ارتبـاط بین دین و سیاسـت باید در درجه نخسـت اولویت را به آزادی و دموکراسی بدهند زیرا این تنها فضایی است که به دین اجازه می‌دهد تا نقش مثبت خود را در پیشرفت جامعه ایفا کند. این امر شرایط را برای حضور کارآمد نهادهای دینی به‌گونه‌ای فراهم می‌کند که هرگز اجازه ندهند از دین سوءاستفاده شود.